

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Петя Иванова Несторова

доцент в Центъра по езиково обучение при Университета по хранителни технологии

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **доктор**

в област на висше образование **2. Хуманитарни науки**

професионално направление **2.1. Филология**

докторска програма **Български език**

Автор: *Христиана Николаева Кръстева*

Тема: *Словоред на въпросителните думи в българското изречение*

Научен ръководител: *доц. д.ф.н. Петя Николова Бъркалова – ПУ „Паисий Хилендарски“*

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-5842/07.12.2020 год. на ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *Словоред на въпросителните думи в българското изречение* за придобиване на образователната и научна степен **доктор** в област на висше образование **2. Хуманитарни науки**, професионално направление **2.1. Филология**, докторска програма **Български език**. Автор на дисертационния труд е **Христиана Николаева Кръстева** – докторант в редовна форма на обучение към катедра „Български език“ с научен ръководител доц. д.ф.н. Петя Николова Бъркалова от ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Христиана Кръстева комплект материали е в съответствие с чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;

– справка за спазване на специфичните изисквания на Филологическия факултет.

Докторантката е приложила 5 публикации по темата на дисертацията, публикувани в издания, които са включени в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране: 1 статия в списание *Български език*; 1 статия в поредицата *Научни трудове на ПУ „Паусий Хилендарски“ – Филология*; 2 статии в годишника на Националната конференция за студенти и докторанти на Пловдивския университет (в две поредни години) и 1 статия в сборника с доклади от Деветнадесетата национална конференция за студенти и докторанти на Пловдивския университет. С оглед на това може да се заключи, че докторантката отговаря на минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен **доктор**, като има събрани общо 100 точки (50 т. за дисертационния труд и 50 т. (5 x 10) за научните публикации по темата на дисертацията) от изискваните 80 т., така процедурата по защита на нейната дисертация е документално и нормативно обоснована.

Христиана Кръстева е представила и справка за участието си в пет научни форума.

Бележки по документите нямам, те са в пълен комплект и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, на правилниците на Пловдивския университет и на Филологическия факултет.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантката Христиана Кръстева е завършила средното си образование в Езикова гимназия „Д-р Иван Богоров“ в Димитровград – специалност *Информационни технологии и чужди езици* – през 2009 г. с отличен успех. През същата година полага изпит за ИЕЛТС сертификат за владеење на английски език на академично ниво, на който получава висока оценка (7.0 точки от максимум 9.0 т.).

През 2014 г. докторантката завършва специалността *Български език и история* в Пловдивския университет с бакалавърска степен, а през 2016 г. – магистърска степен в специалността *Английски език и методика*. През 2017 г. е зачислена като редовен докторант към Катедрата по български език на Филологическия факултет в Пловдивския университет с основна област на научното изследване **Български език**, а през 2020 г. е отчислена с право на защита.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Тъй като въпросът за интонационните контури на изречението винаги е стоял в сянката на „по-важни“ синтактични задачи, актуалността на тематиката в теоретичен и в практико-приложен план се обуславя от обекта на изследване и от инструментариума за реализацията му. Дисертацията е продължение на проучванията на двама бележити български синтактици

– Й. Пенчев и М. Лакова, и задава основата на евентуално бъдещо мащабно изследване на интонационните контури на българското просто и сложно изречение.

В центъра на изследването стои въпросът за връзката между словоред и интонация във въпросителните изречения с *к-дума* (прости и като част от сложното), който не е изследван в дълбочина до момента и това дава възможност на докторантката да изработи и предложи теоретичен модел и алгоритъм за по-нататъшни проучвания.

4. Познаване на проблема

Докторантката показва много добра библиографска осведоменост, като се имат предвид 144-те заглавия, които цитира. Прави впечатление, че тя е включила най-новите проучвания в областта на интонационния контур на изречението и на генеративните изследвания по разглежданите въпроси, което доказва нейното желание за изчерпателност и пълнота на теоретичния обзор. Христиана Кръстева представя мненията по изследваните теми, коментира ги уместно и изказва своето виждане аргументирано. Като част от спецификата на експерименталното проучване тя се позовава на изказани хипотези, които експериментално проверява в изследването си. Докторантката успява да достигне и необходимата задълбоченост в него.

5. Методика на изследването

Изработената методиката на изследването позволява постигане на поставената цел. Христиана Кръстева използва познатите теоретични методи като описание, анализ и синтез (най-общо казано – индуктивния метод), като в основата на дисертационния труд стои експерименталният метод, реализиран чрез програмата за акустичен анализ на речта Speech Analyzer (SIL International), на чиито резултати са базирани изводите и заключението. Интонационният анализ на изреченията чрез избраната програма гарантира научнообективен подход както на изследването, така и на получените резултати и направените изводи.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на Христиана Кръстева се състои от увод, четири глави, заключение, списък с научните приноси от изследването, приложение (с формален запис на основните модели на въпросителни изречения + примери) и литература, разделена на ексцерпирани източници и източници (вероятно под *източници* се има предвид използвана и цитирана литература) общо 144 издания, от които 33 на български език, 1 на руски, 1 на чешки и 109 на английски език. Общият обем на дисертацията е 218 страници.

Дисертацията е първото експериментално изследване на връзката между интонационните и словоредни особености на българските въпросителни изречения с *к-дума* и *ли*, както и първото изследване на интонационния контур на приглаголните клитики и

връзката му с техния словоред, което обуславя и приносния характер още с избраните обект и методи на изследването.

Уводът съдържа задължителните реквизити за дисертационен труд. Обектът на изследването е формулиран точно, представена е неговата актуалност, изложени са използваните методи в съответствие с целите, които са поставени. Добре е формулирана и основната теза на изследването: „словоредните модели на въпросителните думи в съвременния български език могат да бъдат идентифицирани и чрез интонационни контури на базата на установени зависимости и очертани словоредно-интонационни модели“ (Кръстева, 2020, с. 6). Тази теза Христиана Кръстева доказва в четвърта глава, след като анализира и обобщава резултатите от експерименталното си изследване. Уводът завършва със списък на терминологичния и понятийния апарат, заедно с абривиатурите, които се използват в дисертацията.

Първата глава съдържа литературен обзор, свързан с теоретичната рамка и основните понятия, с които се бори в дисертационния труд. Най-значимите изследвания по основните теоретични въпроси на дисертацията са представени в диахронен план. Теоретичният обзор продължава с мненията на съвременните теоретици, чиито тези са представени коректно, като са пречупени през целите на научното изследване и не се приемат безкритично. Фокусът върху интонационния контур на въпросителното изречение неизбежно се среща и с много други неизяснени в тази област въпроси на синтаксиса, за които докторантката споменава, но задачата на нейната дисертация не е в тяхното теоретично изясняване, а най-вече в избора и формулирането на работни дефиниции във връзка с поставените задачи, с което Христиана Кръстева се справя успешно. Теоретичната рамка на изследването обвързва ритмо-мелодиката на въпросителните изречения с *к-дума* със законите на генеративния синтаксис и може да се каже, че докторантката представя изчерпателно научните постановки от текстовете на българските и чуждите учени.

Първа глава завършва с трите основни хипотези, върху които ще се гради експериментът и научната обосновка на резултатите: „1) Интонационните пикове в SpecCP на главното и на подчиненото изречение не са равни по тоналност, но дори по-ниският интонационен пик в SpecCP на подчиненото изречение дава възможност за съставяне на характерния каскаден интонационен контур и съответното типизиране на изречението като въпросително. 2) При извеждане в SpecCP *к-думата* съставя рематичен център с възходяща интонация, която може да обхваща няколко позиции. 3) В българските въпросителни изречения с *к-дума* клистиките не формират голяма прозодична единица, изградена от интонационни фрази, а се реализират при прозодична дума, при определени условия с характерна платовидна структура, и действат като механизъм за подготовка на интонирането

на следващия ги елемент, като едновременно с това носят функционална (а не лексикална) информация“ (Кръстева, 2020, с. 45).

Втората глава задава теоретичната рамка на експерименталното проучване. Както докторантката отбелязва, научният фундамет на нейната дисертация се опира на основата на теоретичните постановки на двама езиковеди – Й. Пенчев и М. Лакова, в техни знакови трудове по изследваните проблеми. Разбира се, за изготвянето на цялостната теоретична рамка са възприети и тезите на други учени в областта на интонацията и синтаксиса. Христиана Кръстева възприема мнението на Й. Пенчев, че в подобен тип експерименти са важни случаите, в които интонационно изтъкнатата част е предопределена от дадени положения вътре в структурата на изречението. Съвсем логично тя изследва интонирането на фразата, а не фонологията на думата. Един от основните въпроси, на които търси отговор, е как се интонират *к-думите*, когато са част от *фраза* или фразова дума (терминът *фраза* докторантката приема в значението на *синтагма*, като се базира на постановката на Р. Якобсон). В изследването на въпросителните изречения се следи също така и за рематични и нерематични части, пауза, височина, ударение, механизмите за приоритизация на информацията и прогностика на акцентирането при изговор, което се обуславя от ударението и прозодията.

За целите на експеримента е създаден корпус от 1000 въпросителни изречения, което със сигурност дава представителност на проучването. Важен фактор е, че изреченията са подбрани от различни сфери: художествена литература, публицистика, устна реч. Изработените структурни схеми на обособените словоредни модели са основа за типизиране на характеристиките на всеки вид, за класифициране и представителност на резултатите в края на експеримента, както и за употребата им в различни типове компютърна обработка на текста. Структурните модели са изградени въз основа на класификацията на М. Лакова в нейната книга за въпросителните изречения. Докторантката обособява осем структурни модела на въпросителни изречения, основните са: с извеждане на *к-дума* (въпросителната *к-дума* е на първо място в изречението), без извеждане на *к-дума* (въпросителната *к-дума* не е на първо място в изречението) и комбинация между *к-дума* (с извеждане или без извеждане) и частица *ли*, като тук се включват и подструктури с удвояване на допълнението.

Относно проведения експеримент може да се каже, че ограничаването само до трима респонденти не е напълно достатъчно за този вид проучвания, но докторантката сама осъзнава нуждата от целево подбрани многочислени групи респонденти, както и специални условия при извършване на записите. По тези причини тя формулира резултатите от изследването „като пилотни, една стъпка към по-задълбоченото проучване“ (Кръстева, 2020,

с. 53). Въпреки споменатите несъвършенства изследването има своята теоретична и практико-приложна стойност.

Третата глава представя същинския експеримент. Простите изречения са представени чрез графики на мелодията и спектрограми, а сложните изречения – чрез графики на мелодията, спектрограми и структурографски изображения. За целта е използвана програмата Speech Analyzer 3.1. Христиана Кръстева показва умения да построи теоретичните основи на проучването си според спецификата на целите, които си поставя, умения да анализира, обобщава и критично да представя резултатите, като ги систематизира в тезисен вариант. Това е важно качество, което тя демонстрира в своето израстване като млад учен – кандидат за научната и образователна степен **доктор**.

В четвъртата глава докторантката обобщава изводите и резултатите от направеното експериментално изследване, като подчертава най-съществените теоретико-практически данни.

Приложението в края на дисертацията с примерите и изведените формали модели на въпросителните изречения също има приносен характер и може да послужи като отправен модел в други подобни изследвания.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Основният принос на дисертацията се състои в това, че за първи път се прави експериментално изследване на въпросителни изречения с *к-думи* в българския език, като се използва програма (в случая програмата Speech Analyzer 3.1). Въз основа на получените резултати и анализът на данните са изведени и съответните изводи. Тези изводи се налагат и като основни приноси на проучването. Докторантката ги е формулирала коректно и биха могли да се обобщят по следния начин: водещ в приоритизирането на информацията под влияние на въпросителна *к-дума* и *ли* е интонационният механизъм (чрез модулиране на тона или придвижване на ударението в различни точки на интонационния контур), а не словоредът; доказва се ролята на прилаголните клитики като модулатор в ритмо-мелодичната структура на изречението; изясняват се интонационните характеристики на обкръжението на частицата *ли*, когато тя формира въпрос и когато влиза във въпрос с *к-дума*; при многократно извеждане *к-думите* формират прозодична единица, измерени са нейният обхват и характеристики; доказва се интонационна разлика между *кой* в атрибутивна употреба и *кой* като съществително; представени са интонационните характеристики на *к-думите* в сложното изречение; приложението е ценен ресурс и за бъдещи изследвания.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторантката е представила пет публикации по темата на дисертацията, в които се разискват основни проблеми, засегнати в изследването: *за словореда на въпросителните*

думи *ли, дали, нали, нима* в българското изречение; за словоредните и интонационни особености на българските въпросителни изречения с *к-думи*; за прозодичните особености на клитичния комплекс в съобщителни и въпросителни изречения в българския език. Всички публикации са самостоятелно разработени, без съавтори. В тях докторантката показва уменията си да проучва, да синтезира информацията и да формулира свои изводи, включително и въз основа на направеното експериментално проучване.

9. Лично участие на докторантката

Не подлагам на съмнение, че предложеният за рецензиране научен труд е дело на Христиана Кръстева, това е потвърдено и от нейната научна ръководителка на катедреното заседание във връзка с началото на процедурата по защита, а самата докторантка е приложила документ за авторство и автентичност на изследването си.

10. Автореферат

Авторефератът е изготвен по изискванията на съответните правилници и отразява коректно структурата, съдържанието и основните резултати, постигнати в дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

На първо място ще отбележа, че докторантката се е съобразила със забележките и препоръките, направени на предварителното обсъждане, като е представила текста на дисертацията си за официална защита с нанесените корекции, допълнения и редакция. В този си вид представената дисертация вече е структурирана логично, отделните глави съдържат сравнително изчерпателни разсъждения и изводи, техническите несъвършенства са отстранени, научният изказ е прецизиран езиково и пунктуационно.

Имам обаче и някои забележки и препоръки.

Смятам, че не е съвсем уместна употребата на чуждицата *постулирам* в значение на 'казвам', 'твърдя', 'заявявам', 'формулирам', която докторантката употребила в цялата дисертация, в автореферата и във всички свои публикации. Препоръчвам употребата на утвърдени вече глаголи, от които докторантката би могла да подбере по-подходящи за своя научен изказ занапред.

Би било добре също така да се прецизира употребата на думите *библиография* и *литература* в дисертацията. В съдържанието докторантката е използвала думата *библиография* (Кръстева, 2020, с. 4), докато в края на дисертацията същата част е наречена *литература* (Кръстева, 2020, с. 204). Нещо повече, *литературата* е разделена на *ексцерпирани източници* и *източници*, като под *източници* се разбира *библиография*. В автореферата докторантката употребява словосъчетанието *цитирана в автореферата литература*, което много по-точно изразява своето съдържание. Споменатият факт, освен че води до разностилие, също така създава объркване и затруднение в четенето.

Номерацията на отделните части на дисертацията в съдържанието не е актуализирана след последните нанесени корекции, което също създава затруднение.

Направените бележки обаче не омаловажават научноприложната стойност на представеното за рецензиране изследване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни и научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изискванията на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Христиана Кръстева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научната специалност *Съвременен български език – синтаксис*, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

В заключение убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от дисертационния труд, автореферата, постигнатите резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен доктор** на Христиана Кръстева в област на висше образование **2. Хуманитарни науки**, професионално направление **2.1. Филология**, докторска програма **Български език**.

09.02.2021 г.

Рецензент: .....

доц. д-р Петя Несторова